

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. д-р Силвия Александрова-Янкуловска, д.м.н.,
Ръководител на катедра „Общественоздравни науки“ при Факултет
„Обществено здраве“ на МУ- Плевен
за дисертационния труд на ас. Емил Светлинов Костов на тема
„Изследване на неинтервенционалните клинични проучвания в
постмаркетинга на лекарствени продукти в България“

Със Заповед №1301/01.06.2021 г. на Ректора на Медицински университет – Плевен съм определена за член на научното жури по процедура за придобиване на образователна и научна степен „доктор“ на ас. Емил Светлинов Костов, докторант на самостоятелна подготовка в Медицински Университет-Плевен, Професионално направление: 7.1. Медицина, Научна специалност: „Социална медицина и организация на здравеопазването и фармацията“. С Протокол №1 от 09.06.2021 г. от заседание на научното жури съм определена за рецензент.

Кратки данни за кариерното развитие и квалификации на докторанта

Емил Костов е магистър-фармацевт (2006-2011) от Медицински Университет-София и магистър по обществено здраве и здравен мениджмънт (2014-2015) от Медицински Университет-Плевен. Специализирал е „Клинична фармация“ (2012-2016) и е преминал обучителни курсове по Добра клинична практика и Добра документална практика.

Професионалният път на Емил Костов започва през 2011 г. като магистър-фармацевт в аптека за обслужване на населението ЕТ „Хера-Илиана Манова“. От 2012 г. до 2018 г. е мениджър в Комак Медикал ЕООД, договорна изследователска организация в областта на научно-изследователската и развойна дейност в медицината. В същия период работи и като ръководител на клинични проекти в МЦ „Хера“ ЕООД. От 2013 г. е асистент в Медицински Университет – Плевен.

Научните интереси на кандидата са в областите на социална фармация, фармацевтично законодателство, лекарствена регулация, клинични изпитвания, медицински изделия. Емил Костов има участие в над 100 изследователски проекта в развойна дейност и разработка на иновативни лекарствени продукти.

Владее английски език на ниво напреднали с международно признат сертификат Cambridge Certificate in Advanced English и немски език на основно ниво.

Обща характеристика на дисертационния труд

Дисертационният труд е в общ обем от 140 стандартни машинописни страници. Структурата следва утвърдения стандарт за такъв тип научни трудове:

- Въведение – 2 стр.
- Глава 1. Литературен обзор – 60 стр.
- Глава 2. Цел, задачи и методология – 7 стр.
- Глава 3. Резултати и обсъждане – 56 стр.
- Глава 4. Изводи, приноси и препоръки – 4 стр.
- Библиография – 9 стр.

Текстът е онагледен с 20 фигури, 19 таблици и 2 приложения.

Актуалност на дисертационния труд

Избраната от докторанта и научните му ръководители тема е актуална и дисертабилна и не е изследвана до момента у нас. Без съмнение трудът е навременен и ще има принос за българската научна школа.

Провеждането на настоящото научно проучване отговаря на необходимостта от изследване и анализ на данни относно проведените и протичащи в България неинтервенционални проучвания и запознатостта с тях на медицинските специалисти. Провеждането на неинтервенционалните проучвания има важна роля за общественото здраве, води до получаване на нови данни за безопасността и ефективността на лекарствените продукти, като резултатите от тези проучвания служат за взимането на регулаторни решения, обновяването на терапевтичните ръководства и оценка на стойностната ефективност на терапиите.

Оценка на структурните части на дисертационния труд

Дисертационният труд спазва общият препоръчителен обем за такъв тип научна разработка. По отношение на пропорциите на отделните части, прави впечатление, че обемът на литературния обзор превишава този на резултатите и обсъждането. Трябва да отбележа, обаче, че докторантът е направил съкращение на първата глава в съответствие с отправената на аprobацията препоръка.

Литературният обзор е базиран на 155 заглавия, от които 36 са на кирилица, а 119 – на латиница. Списъкът е изготвен по реда на цитиране на източниците като спазени стандартите на цитиране. Като цяло литературният обзор е богат и показва много добрата осведоменост на докторанта по проблема, както и способността му да синтезира и анализира информацията. В логическа последователност обзорът представя следните основни аспекти, касаещи проучването: исторически преглед; клиничните изпитвания в днешни дни; спецификата на провеждането на клинични изпитвания; еволюция на етичната и регулаторната рамка на клиничните изпитвания; регулация на клиничните изпитвания; същност на интервенционалните проучвания; разлики между неинтервенционални проучвания и клинични изпитвания; постмаркетингови проучвания за ефикасност; постмаркетингови проучвания за безопасност.

Цел, задачи и методология. Докторантът формулира три хипотези, на базата на които извежда целта на дисертационния труд, а именно: „чрез изследване и анализ на данни относно проведените и протичащи в България неинтервенционални клинични проучвания и запознатостта с тях на медицинските специалисти, да бъдат идентифицирани основните фактори и предпоставки възпрепятстващи провеждането на НИП на национално ниво и да бъдат формулирани препоръки за справяне с проблема“.

За постигане на целта са поставени пет задачи, които са точно дефинирани и логически подредени.

Използвани са разнообразни методи (социологически методи-анализ на документи с няколко разновидности и пряка индивидуална анкета, както и статистически методи) , които доказват уменията на ас. Емил Костов за самостоятелна организация и провеждане на научно изследване. Извършеният подбор и преглед на научни публикации методологично отговаря на *scoping review*, макар терминът да не е въведен от докторанта и да не са представени всички елементи на този вид системен обзор (вкл. липсва PRISMA диаграма). При бъдещи публикации на дисертационните материали препоръчвам на ас. Костов да доразвие описанието на този метод, който е изключително ценен в международни научни списания. Статистическите методи и анкетния метод са подробно описани. Постигнат е много висок процент на отзоваване 91,3%. Информацията за подбора на техническите единици (лечебните заведения за болнична и извънболнична помощ) и разпределението на обхванатите лекари от различните типове заведения, обаче, следва да бъде допълнително разгърната.

Резултати и обсъждане. Този раздел е добре структуриран и текстът е подходящо илюстриран с таблици и графики. Намирам за много удачна организацията на представянето на резултатите с референция към задачите, както и формулирането на междинни изводи и препоръки.

В изпълнение на задача №1 докторантът прави задълбочен преглед и анализ на Европейската регулаторна рамка в областта на неинтервенционалните проучвания като установява, че чрез ЗЛПХМ се постига хармонизация на българското с европейското лекарствено законодателство, при спазването на изискванията на актовете, издавани в ЕС и при спазване на Добрата клинична практика. В изводите, Емил Костов, аргументира становището, че европейските нормативни документи в областта на клиничните изпитвания (Директива 2001/20/EU и Регламент (ЕС) 536/2014) не са приложими при неинтервенционалните проучвания, поради по-ниския риск при тяхното провеждане. Съответно е необходимо индивидуално регулиране според съответното национално законодателство в държавата, в която се провежда проучването.

При проучването и анализа на българското законодателство (задача №2) докторантът установява, че обществените отношения, свързани с клиничните изпитвания и неинтервенционални проучвания (НИП), се регулират от голям брой нормативни актове от различен ранг, което създава условия за непоследователност в прилагането, неяснота в някои аспекти и дори съществуване на взаимно противоречащи си норми. На самостоятелен анализ са подложени Националната правна рамка, Административната рамка и Стратегическата рамка, за да се идентифицират законовите бариери в областта на НИП. Четирите законови бариери са логически последващи от анализа и ясно формулирани.

Проследяването на развитието и броя на НИП в България (задача №3) показва сходство със световните тенденции, но в по-ограничен мащаб и със значителни флуктуации. Използвана е платформата ClinicalTrials.gov, а обхванатия период е от 01 октомври 2013 до 30 декември 2020 г.

Накрая са представени и анализирани резултатите от анкетното проучване, с което са реализирани задачи №4 и №5. Макар стилът на изложение на тези резултати да е доста утежнен в твърде големи таблици, докторантът успява да изведе подкрепени изводи и да отрази тяхната статистическа значимост. Лекарите в България имат повече опит с клиничните изпитвания в сравнение с неинтервенционалните проучвания. Медицинските специалисти в България демонстрират голям интерес на фона на малък опит и незапознатост със спецификите на НИП и нормативните изисквания за тяхното провеждане. Съществува голям потенциал за провеждане на научно-изследователска дейност в страната, но

той не се реализира поради регулаторни ограничения и липсата на осведоменост. Основните бариери пред сектора на НИП в България са свързани с липсата на обучени специалисти (изследователи), липсата на ресурси и притесненията относно безопасността на пациентите – участници в проучванията и възможният негативен ефект върху отношенията лекар – пациент.

Изводи, приноси и препоръки. Изводите произтичат и са съответни на представените резултати от проведените проучвания. Петте извода са много прецизно формулирани и адекватни на задачите на научната разработка.

Приемам изцяло научно-теоретичните и научно-приложните приноси.

Давам висока оценка на направените препоръки. Имам бележка само по отношение на препоръките към медицинските университети, от които не става ясно, че към настоящия момент в учебните планове на специалност медицина няма никакви „дисциплини, разглеждащи нормативните и практически изисквания при провеждането на клинични изпитвания и НИП, включително Добра клинична практика и Фармакоепидемиология“. Следователно, тази препоръка трябва да се редактира в посока да се включат такива дисциплини в учебните планове или да се предложи една хибридна дисциплина, съчетаваща аспекти от всички тези научни сфери.

Авторефератът отговаря по структура на общоприетите изисквания и отразява пълно съдържанието на дисертационния труд. Авторефератът завършва с много удачен превод на английски език на разширено резюме (в рамките на 3 страници) на дисертационния труд.

Публикации и съобщения, свързани с дисертационния труд

Докторантът е зачислен и защитава труда си съгласно стария правилник за развитие на академичния състав на МУ-Плевен. Изискванията за придобиване на ОНС „доктор“ в него са:

а) да има най-малко 3 отпечатани реални публикации в научни списания или сборници – *Ас. Костов има 4 реални публикации и една под печат.*

б) да има 1 отпечатана статия в международно списание или 1 публикувано резюме от участие в международен конгрес в чужбина – *Публикация №1 е в списание Asklepios, което се води международно списание, макар и издавано в България.*

в) докторантът да бъде самостоятелен или първи автор поне в една от публикациите – *Ас. Костов е първи автор в две от публикациите и публикацията под печат.*

Заключение

Докторантът Емил Светлинов Костов разработва успешно един актуален научен проблем. Дисертационният труд съдържа оригинални научно-теоретични и научно-приложни приноси и предлага ценни препоръки към множество заинтересовани страни. Изключително добро впечатление прави факта, че кандидатът се е съобразил с всички отправени му препоръки на предварителната защита.

Дисертационният труд отговаря на изискванията на Закона за развитие на академичния състав в Република България (ЗРАСРБ), Правилника за прилагане на ЗРАСРБ и Правилника за развитие на академичния състав в МУ – Плевен, което ми дава основание да предложа на уважаемите членове на Научното жури да гласуват положително за присъждане на образователна и научна степен „**Доктор**” по научната специалност „Социална медицина и организация на здравеопазването и фармацията“ **на ас. Емил Светлинов Костов.**

24 юни 2021 г.

Рецензент:

Проф. д-р С. Александрова-Янкуловска, д.м.н.